

Миодарка ТЕПАВЧЕВИЋ*

О ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКОЈ СЛОЈЕВИТОСТИ ЈЕЗИКА СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ

Сажетак: У раду се разматра лексичко-семантичка слојевитост језика Стефана Митрова Љубише, њена семантичка издиференцираност, као и степен учешћа лексике страног поријекла.

Кључне ријечи: Стефан Митров Љубиша, лексика, дијалекатски слој, туђице

Језик Стефана Митрова Љубише није случајно ни без разлога називан ризницом духовног блага и депоом енергије „којим се несумњиво шире границе и егзистенцијалног и вербалног енергизма”¹. Љубиша је био врсни познавалац језика и живота људи Црногорског приморја свога времена, али и шире. Био је свестрано и смјело ангажован на узбурканој политичкој сцени ондашњег доба, како као борац својим књижевним дјелом, тако и као политичар, односно заступник Боке у Далматинском сабору и Царевинском вијећу. Његов књижевни рад дубоко је повезан са народом, јер је он био свјестан да се у „језичким дубинама, у његовој вишеслојности и многозначности крије суштинска духовна шифра народа коме припада”². Љубиша је писао најљепше странице свога народа и времена чистим, јасним, здравим народним језиком³. Међутим,

* Миодарка Тепавчевић, асистент на Филозофском факултету у Никшићу

¹ Радомир В. Ивановић, *Кључар од језика*, поговор књизи Лариса Раздобудко-Човић, *Стилски ефекти Стефана Митрова Љубише*, Нови Сад, 2005, 238.

² Ново Вуковић, *Приповиједање као опсесија*, (Студија о Љубишином дјелу Причања Вука Дојчевића), Цетиње, 1980, 82.

³ „Неисцрпно богаство народнијех изражаја и пучког краснорјечја, показују да Љубиша није учио српског језика на реторици књига, већ из устију народа нашега на југу, гдје је матица и ковница пучких умотворина”, *Животпис*, 35.

у његовом дјелу није дат само језик испуњен дијалекатским материјалом, нити је дат народни језик у сировој форми већ један општенародни образац који је он пропуштао кроз свој језички филтер⁴. За педесет шест година живота и рада Љубиша је оставио за собом значајно дјело, па чак и по оцјени критичара Љубомира Недића и да није створио ништа значајно са становишта литературе – његов језик би био непроцјенљиво благо које би га поставило у ред великих писаца⁵.

У језику Стефана Митрова Љубише укрштају се различити језички слојеви, као и у Вуковом језику и језику других црногорских писаца његовог времена. Његов значај и улога су утолико већи јер је своје језичке вриједности и богатство свога израза реализовао у процесу стандардизације нашег књижевног језика. У структури Љубишиног дјела преовладавају особине књижевног језика, али је исто тако његов језик донекле сачувао говорне појединости из непресушних језичких извора паштровског поднебља и сусједних црногорских говора, с једне стране, и приморских црногорских говора и говора хрватског приморја, с друге стране. Народне особености у његовим дјелима које доминирају у лексици, специфичност дијалектизама на фонетском и морфолошком нивоу, разуђеност синтаксичких слојева, лексичко-семантичка и творбено-лексичка разноврсност и попуњеност, незнатне примјесе страних наноса чине његово дјело заиста особеним, заправо изворним у односу на вријеме и завичај, а уједно и данас живим и блиским нашем времену и читаоцу.

Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише представља непресушни извор за разнолика јазичка испитивања. За ову прилику, ограничени простором и временом, покушаћемо да представимо Љубишин језик са аспекта његове лексичке слојевитости. Заправо биће ријечи о творачким способностима у грађењу лексике, њеној семантичкој издиференцираности и варијантности, као и о степену учешћа лексике страног поријекла. Лексику ћемо посматрати у случајевима у којима се осјећа њена обиљеженост у дијалекатском, књижевнојезичком или варијантном облику. Покушаћемо да укажемо у чему се језик Стефана Митрова Љубише разликује од књижевног језика и говора његовог завичаја, а у че-

⁴ Бранислав Остојић, *Мјесто и значај језика Стефана Митрова Љубише и Марка Миљанова у процесу стандардизације Вукова модела књижевног језика у Црној Гори*, Гласник, ЦАНУ, 20, Подгорица, 2002, 35.

⁵ Љ. Јовановић, *Стјепан Митров Љубиша*, Предговор уз Причања Вука Дојчевића, 59.

му се огледа подударност са дијалекатским идиомом. Анализу смо извршили на рукописном и штампаном материјалу⁶.

Као што смо већ истакли, лексика у језику Стефана Љубише је сложена и веома разноврсна. Њу чини општесрпскохрватски лексички фонд, дијалекатски слој, туђице и ријечи за које не налазимо потврде у рјечницима нашег језика.

1. Лексика општесрпскохрватског типа обухвата онај дио рјечничког фонда који чини саставни дио граматичке структуре карактеристичне за нормативни језик. У оквиру овог слоја који највећим дијелом учествује у изградњи дјела нашег писца издваја се и подслој који носи обиљежја црногорског књижевнојезичког израза.

Присуство одређених дијалекатских црта у његовом језику даје нам јасан увид у стање црногорске говорне зоне у времену које је пратило процес књижевнојезичке стандардизације. Иако су његова дјела писана изворним народним језиком, ипак његово приповиједање није једноставно „пучко казивање”, већ је то „краснорјечје” које је одувijek у нашем народу имало високу цијену. То је израз „општештокавске фолклорне заједнице, пошто се и подручје Паштровића налази у зони интензивног живота фолклорне књижевности и улази у Вукову основицу књижевног језика”⁷. На дијалекатском нивоу Љубишин језик нуди нам обиље елемената карактеристичних за црногорске народне говоре, прије свега говор Паштровића, али и мноштво лексема које његов језик повезује са црногорским приморским говорима и говорима сусједног хрватског приморја, што је и разумљиво будући да је Љубиша велики дио времена провео у Задру.

⁶ Подаци о свим Љубишиним аутографима налазе се у нашем раду: *О природи, мјесту и употреби сугласника х у језику Стефана Митрова Љубише*, Гласник, ЦАНУ, 23, Подгорица, 2005, стр. 113–116. За овај рад користили смо и штампана дјела: ПЦП – *Pripovijesti crnogorske i primorske. Skupio, složio i pregledao Šćepan Mitrov Ljubiša*. U Dubrovniku, nakladom tiskarne Dragutina Pretnera, 1875; ПВД–*Причања Вука Дојчевића. Скупио и сложио С. М. Љ.* Прво издање појавило се у Српској зори 1877, 1878. и 1879. Други пут су публикована у посебним свескама, које је Уредништво Српске зоре издавало 1877. и 1878. године у Бечу: *Причања Вука Дојчевића. Скупио и сложио Стјепан Митров Љубиша. Издаје Уредништво „Српске зоре”*. У Бечу (Штампарија Јанка С. Ковачева), 1877; Б–*Поему Бој на Вису*, Спјевао Ст. Љ, У Загребу 1866. Брзотиском Анте Јакића; П–преводе; Ч–чланке; Г–говоре; као и штампана писма – П.

⁷ Бранислав Остојић, *Улога и значај Стефана Митрова Љубише у процесу стандардизације Вукова модела књижевног језика*, О црногорском књижевнојезичком изразу III, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2003, 88.

Од тих особина издвајамо: а) двосложни рефлекс јата умјесто једносносног у појединим ријечима (*виједара* ПВД 30, 7, *виеровати* П 24, *промијену* П 38, *посиједамо* ПВД 5, 26, *сијеџат* Ч 9, *хмијело* П 16, *свијетала* ПЦП 46); ијекавску вриједност секундарног јата у појединим именицама и глаголима (*болијест* П 59⁸, ПВД 10, 49, *панциера* Б 15, *панциер* Б 33, *брегадијера* П 86, Ч 11, 9, *бригадијера* Ч 11, 14⁹, *vijedrom* ПЦП 59, *vijedro* ПЦП 142¹⁰, *pretiesca* ШМ 48, *натијецао* ПВД 22, 119, *затијецао* ПВД 22, 119, *тијецао* ПВД 22, 119¹¹, *otkrijeva* ПЦП 229, *otkrijevato* ПЦП 250, *Бокијељ* ПВД 3, 18¹², *Днијенера* ГО 14); сажимање секвенце *ији* после губљења сугласника *ј* (*нечи* чланак П 16, *најважни* П 22, *пра-*

⁸ Бранко Милетић у Црмници биљежи *болијест*, а ријетко *болест* (Бранко Милетић, *Црмнички говор*, Српски дијалектолошки зборник, IX, Београд, 1940, 253); у источној Херцеговини јавља се *болијест* (Данило Вушовић, *Диалекат Источне Херцеговине*, Српски дијалектолошки зборник, III, Београд, 1927, 10). Змајевић готово доследно пише са ијекавским фонетизмом, са ријетким одступањима (Мато Пижурница, *Језик Андрије Змајевића*, ЦАНУ, књ. 22, Одјељење умјетности, књ. 5, Титоград, 1989, 162). Владика Данило, Петар II, Лазар Томановић имају ијекавски и екавски рефлекс (Александар Младеновић, *Језик Владике Данила*, Нови Сад, 1973, 59; Михаило Стевановић, *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, Београд, 1983, 45; Јелисавета Ђ. Суботић, *Језик Лазара Томановића у његовим научним списима с краја XIX вијека*, 1981, 57). Марко Миљанов доследно има вокал *е* (Рајка Биговић-Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Подгорица, 1997, 55), а Никола I *ије* (Соња Ненезић, *Дијалекатско и нормативно у језику Николе I Петровића*, Шести лингвистички скуп „Бошковићеви дани”, ЦАНУ, књ. 75, Одјељење умјетности, књ. 23, Подгорица, 2005, 95).

⁹ Милетић, *Црмница*, 254; Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и њешански говори*, Српски дијалектолошки зборник, XV, Београд, 1965, 106; Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Јужнословенски филолог, XIII, Београд, 1933–1934, 27; Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, Јужнословенски филолог, XVII, Београд, 1938–1939, 17; Вушовић, *Херцеговина*, 10; Драго Ћупић, Жељко Ћупић, *Речник говора Загарача*, Српски дијалектолошки зборник, XLIV, Београд, 1997, 32, 312; Мато Пижурница, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, књ. 12, Одјељење умјетности, књ. 2, Титоград, 1981, 73.

¹⁰ Змајевић има *вѣдро*, *viedricu*. Вук је у Перасту забиљежио *вједро*, а у Црној Гори *виједро* – Пижурница, *Змајевић*, 162, види напомену 244. Вук Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд, 1969, 61. Овај облик евидентиран је и у Црмници (Милетић, *Црмница*, 252).

¹¹ У паштровским говорима јавља се секвенца *ије* код ових глагола, али и код неких других итеративних глагола: *претијечен*, *почијевали*, *налијевали*, *покријевамо* (Миодраг В. Јовановић, *Говор Паштровића*, Универзитет Црне Горе, 2005, 117).

¹² Оваква замјена забиљежена је у западноцрногорским говорима (Вушовић, *Херцеговина*, 10).

ведљиви С 2, човѣци С 2, *mili* П 69, *Voži* ШМ 38, *Софине* П 28); повремено изостављање вокала *u* у другом лицу једнине и множине императива, као и инфинитива и глаголског прилога садашњег (*bježite* ПЦП 168; *стан* ГО 23, *Миџ* rgjo ПЦП 73, *drž* ПЦП 139, *bjež* ПЦП 212, *Прођ* се Б 11, *Stan* ПЦП 80, 88; *бит* П 20, ГО 9, ПВД 5, 26, 36, 44, *припомоћ* П 27, *знат* П 58, *арчит* П 60, *доџ* ШМ 17, ПЦП 55, *љубит* ПВД 15, 86, *кудит* ПВД 15, 89, *мирит* Б 7, *gledat* ПР 2, 190, *igrat* ПР 2, 200, *trošit* Г 2; *помагаюћ* С 1, *препоручуюћ* С 21, *називаюћ* С 53, *просинајућ* ПВД 9, 41, *разговарајућ* ПВД 10, 43, *гледајућ* ПВД 10, 45, 31, 89, *чијиџ* ПР 1, 145, *misleć* ПР 2, 86); гласовна секвенца *-ao* у облицима радног глаголског придјева зна за сажимање у правцу првог вокала (*позва* П 12, *боја* П 34, *обећа* П 37, *омрза* П 43, *калкулира* П 47, *суспендира* П 52, *vika* ШМ 45, *bolova* ШМ 46, *vida* ШМ 48, *previja* ШМ 48, *kuha* ШМ 48, *pra* ШМ 48, *brija* ШМ 48, *šiša* ШМ 48, *пада* ПВД 5, 27, *појаха* ПВД 14, 78, *вара* ПВД 16, 94, *слика* ПВД 25, 142) и ријетко у правцу вокала *o* (*искубџ* ГО 8, *изврхџ* ПВД 5, 27, *жего* ПВД 13, 67);

б) од дијалекатских особина у консонантском систему биљежимо: дисимилацију групе *ћњ* (*сретњо* П 15, 49, 65, *несретњих* ГО 26, *несретње* ГО 25, *dobrosretnjega* ШМ 27, *нотње* ГО 9, *кутњи* праг ГО 18, *kutnjom* čeljagju ШМ 1, ПЦП 202, *božitnji* ručak ПЦП 205, *kutnje* čeljade ПЦП 254, *notnjoj* strahi ПЦП 272, *несретња* цура ПВД 13, 61, *Vožitnje* badnjake ПР 1, 145, *od kutnjega* цјма ПР 2, 190); метатезу (*tko* Г 2, х 3, *mko* Г 25, 75, *нитко* С 34, 52, 58, Б 8, 16, 30, *nitko* ШМ 16; *notke* ШМ 25, *цкврнымъ* С 14, *цкврнымъ* блАдствомъ С 15, *цкло* ПВД 20, 110); губљење сугласника *d* и *t* испред наставка *-ство*¹³ (*госпоству* П 20, *срества* П 26, *госпоство* П 63, ГО 15, *богаства* ГО 2, *богаство* ГО 8, *братство* ГО 10); чување сугласника *t* у секвенци *-стн-* (*устмено* П 5, 12, 17, х 2, 44, *мјестну* П 5, *žalostno* П 67, *саучастнике* С 47, *koristniji* ШМ 3, *namjestnika* ШМ 22, *vlastnika* ШМ 29); губљење сугласника *d*, *t* код неких префиксалних образовања (*пресједник* П 21, *преставља* П 61, *обрану* П 65, С 33, *осудноме* ГО 4, *прерасуди* ГО 8, *preskazivanja* ШМ 13); чување етимолошког *t* у секвенци *-тц-* (*отцима* С 6, *отци* С 29, 55, *отца* С 39, *otcu* ШМ 9, *svetcu* ШМ 21); губљење фрикативног елемента сугла-

¹³ У народском и сваком другом непрецизном изговору долази до губљења праскавог дентала испред групе *-ство*. У прецизном изговору ови дентали испред групе *ст* од наставка *-ство* јаче или слабије се чују, па књижевна норма признаје једино исправне облике са очуваним денталима (Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I (Граматички системи и књижевнојезичка норма)*, Београд, 1991, 114).

сника *h* у групи *-hск-* и стварање *ц* (*hск > тск > цк*)¹⁴ (*Пецкој* П 10, *Пецке* П 10, *Braićka* ШМ 14, *Pecki* ШМ 29, *Nišicke* ШМ 33, *Braicke* ШМ 34, *Nišicke* ШМ 33); упрошћавање сугласничких група *пш*, *пч*¹⁵ и *пт*, *гд*¹⁶ у иницијалној позицији (*шеница* ПВД 5, 28, 20, 110, *шеницу* ПВД 6, 29, 11, 56, 22, 122, *шеничној* ПВД 10, 45, *шенична* ПВД 22, 122, *шеничнога* зрна ПВД 9, 39, поред *пшеничне* Ч 7, 9, *чела* ПВД 22, 117, *челу* ПВД 7, 31, 9, 41, 24, 132, *челе* ПВД 9, 38; *миће* П 7, *ticu* ШМ 30, *ticaš* ШМ 30, *tice* ШМ 30, *тичјему* ГО 7, *мице* ПВД 17, 97, *тичице* ПВД 23, 127, *мићега* ПВД 22, 119, *мица* ПВД 1, 7, *ђе* П 2, 9, 18, 24, 26, 31, 59, *гје* П 69, ШМ 1, 3, 6, 9, 16, 20, 32, 40); чување старих консонантских група *стр*, *см*¹⁷ (*остра* С 11, *острыма* С 56, *најострији* ГО 1, *ostroumni* ШМ 16, *ostroumnje* ШМ 25, *остроока* ГО 5, *острмило* ГО 6, *ostrote* ШМ 15, *горстачку* ГО 8, *прегрст* ГО 26, *pregrst* ШМ 9, *vojsiti* ШМ 18); неизмијењену финалну групу *шт* (*јошт* П 17, 20, х 2, 26, х 3, 32, 37, 54, 59, х 2, 60, 61, ГО 6, 7, 18, ПВД 5, 32, 129, Ч 6, Ч 10, *јошт* П 31, ШМ 9, 18, 35, *иошт* П 6, 12, 17, 18, 21, 27, 31, х 2, 36, 45, х 2, 50, х 2, 54, 59, х 2, 61, *иоштъ* С 5, 20, 48); умећање носног сугласника *н*¹⁸ (*аустринску* ГО 16, *brantin-dana* ШМ 1, *уни-*

¹⁴ Јовановић, *Паитровићи*, 210; Милетић, *Црмница*, 336; Пешикан, *СК-Љ*, Стевановић, *Источноцрногорски*, 51; 127; Драго Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, Српски дијалектолошки зборник, XXIII, Београд, 1977, 61; Пижурица, *Колашин*, 103–104; Младеновић, *Владика Данило*, 112; Бранислав Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, књ. 8. Одјељење умјетности, књ. 1, Титоград, 1976, 114; Глушица, *Миљанов*, 92–93.

¹⁵ Иницијална група *пш > ш*, или *пч*, док с е не редукује иницијално *п* у групи *пч*, осим у топониму *Мале Челине*. Исп. : *шеница*, *пченица*, *пчеле*, *пчелице* (Јовановић, *Паитровићи*, 207).

¹⁶ Доследно је редуковано *п* из иницијалне групе *пт* (Јовановић, *Паитровићи*, 208).

¹⁷ Група *стр* је сачувана у топонимима – *Остре*, *Остром* (Јовановић, *Паитровићи*, 209). И други црногорски говори знају за чување ове групе – исп. Лука Вујовић, *Мрковићи дијалекат*, Српски дијалектолошки зборник, XVIII, Београд, 1969, 209; Милетић, *Црмница*, 358–359; Стевановић, *Источноцрногорски*, 41; Пижурица, *Колашин*, 104. Milan Rešetar, *Der stokavische Dialekt*, Wien, 1907, 129. Забиљежена је у језику А. Змајевића (Пижурица, *Змајевић*, 250–251); Петра I (Остојић, *Петар I*, 115); Петра II (Данило Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*, Јужнословенски филолог, IX, Београд, 1930, 24–25); М. Миљанова (Глушица, *Миљанов*, 93). У језику Л. Томановића само у топониму *Остре* јавља се група *стр*, а у другим примјерима је *штр* (Суботић, *Томановић*, 88).

¹⁸ Јовановић, *Паитровићи*, 243–244; Исп. за друге говоре: Милетић, *Црмница*, 391–392; Пешикан, *СК-Љ*, 160; Стевановић, *Источноцрногорски*, 55; Вушовић, *Херцеговина*, 29; Милија Станић, *Ускочки говор*, Српски дијалектолошки зборник,

иле ПВД 13, 64, униће ПВД 13, 74, 16, 95, 23, 123); развијање сугласника *j* у позицијама гдје му по етимологији није мјесто¹⁹ (*Јевропа* ГО 14, *пеј-тато* ШМ 17, *пејта* ШМ 39, *ужју* П 26, поред: *Европи* П 17, *нета* ШМ 48); промјену финалног *-м* у *-н*, адријатизам познат многим приморским говорима, а који паштровски говор чини препознатљивим²⁰ (*седан* дана ПВД 11, 56, *одведен* их ПВД 20, 108, *утишман* ПВД 20, 110, *извучен* ГО 23); јекавско јотовање група *сј*, *тје* и *дје*, као и *сје* (*šjutra* ШМ 36, *Šutra=dan* ШМ 42, *ијутра* ПВД 27, 152, 29, 158, *ијутра дан* Ч 11, 15; *наије* ГО 8, *наији* опанак ПВД 2, 16, *проијаке* ПВД 19, 105, *проијачка* ПВД 20, 110, *рашји* ПЦП 171; *ћера* П 6, *наћерати* П 40, *ћерали* П 67, *опу-ићеле* ГО 17, *ћешим* ГО 20, *Сћерап* ШМ 1, 2, 6, *dolećelo* ШМ 9, *ућешу* ГО 8; *нећеле* П 9, 19, 61, *вићело* П 17, 65, *заћевуцу* П 17, *сјећети* П 21, *заћести* С 57, ГО 6, *виће* ГО 6, *мећеда* ПВД 5, 27, *жћела* ПВД 15, 89); аналошка помјерања у рефлексима старих гласовних промјена (о *пресе-ки* П 36, великој *неприлики* П 61, по *науки* С 39, по *твојој препоруци* П 67, *странки* Ч 6, на *бытки* Г 1, 4²¹; *Бозима* С 1, 52, *Бози* С 33²²).

в) од дијалекатских особина на морфолошком плану језика Стефана Љубише указујемо на: облике генитива множине на *-ах* и *-их* (*данах* П 6, 8, 21, Б 5, *поздравах* П 9, *zastupnikah* П 70, *муževah* П 73, *Nemanićah*,

књ. XX, Београд, 1974, 154; и у сусједним херцеговачким, Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, Српски дијалектолошки зборник, XIV, Београд, 1964, 108. Од писаца на подручју Црне Горе појава је забиљежена у језику Петра I (Остојић, *Петар I*, 117); Петра II (Вушовић, *Његош*, 17); М. Миљанова (Глушица, *Миљанов*, 94); А. Даковића (Бранислав Остојић, *Језик Мемоара војводе Анта Даковића*, Никшић, 1989, 90–91).

¹⁹ Исп. *јонет*, *ијак* и сл. (Јовановић, *Паитровићи*, 137, 140).

²⁰ Јовановић, *Паитровићи*, 174–180.

²¹ Јовановић, *Паитровићи*, 234. Овакве облике користио је и Вук (Асим Пецо, *Једно поређење Вукова језика са говорима јекавске Херцеговине*, Јужнословенски филолог, XXVI, 1–2, Београд, 1963–1964, 214). Забиљежени су и у језику Петра I (Остојић, *Петар I*, 123), Петра II (Вушовић, *Његош*, 24), М. Миљанова (Глушица, *Миљанов*, 99), В. Поповића (Јелисавета Суботић, *Одлике графије, правописа и језика у једном непознатом писму Вука Поповића*, Зборник за филологију и лингвистику, XIX/2, Нови Сад, 1976, 71).

²² Овакво аналошко уопштавање одлика је старијих писаца из западних и југозападних крајева сх језика (Томо Марећ, *Језик dalmatinskih pisaca XVIII vijeka*, Rad JA, књ. 209, 1915, str. 173–240, књ. 211, 1916, 225; Светозар Марковић, *Језик Ивана Анчића (босанског писца XVII века)*, Српски дијалектолошки зборник, XIII, Београд, 1958, 85–86). Промјена је својствена и црмничком и дјелимично мрковићком говору (Милетић, *Црмница*, 412; Вујовић, *Мрковићи*, 229). Исп. за језик Петра I (Остојић, *Петар I*, 123).

Balšićah, Crnojevićah ШМ 17, *prijateljah* ГО 30, *топовах* Б 9, 24, *соколовах* Б 27, *brdah* ПР 1, 145, *običajah* Г 2; појединих *људих* П 68, мимо *људих* ПВД 14, 79, некијех *људих* Ч 11, 14, *vlastih* П 67, тијех *мислих* ПВД 32, 129, *od materinih ustah* Г 5, 342, *preko prstah* ШМ 23, од *vratih* П 49; *žvalicah* П 67, *čestitkah* П 67, *porodicah* П 68, *pušakah* ШМ 35, *spilah* ШМ 39, *лађах* Б 10, *sobah* Ч 3, *душах* П 76, 73, *livadah* ПР 2, 165); именице са уметком *-ов-/-ев-* и без уметка (*носли* П 59, 63, ПВД 10, 44, *роби* Б 28, *рати* С 9, *столи* ПВД 2, 14, *зубова* ГО 5, *zubova* ПЦП 273, *djaková* ПЦП 77, 272, *brode* ПЦП 265, *предковима* С 33); старе облике (*кам* П 6, *goli kam* ПЦП 2, *kam iz rukâ* ПЦП 139, главом о *кам* ПВД 16, 93, с камена на *кам* ПВД 17, 97, *алем ками* П 4; као *stanac kami* ПЦП 228, Да није, нијеку *ками* ПВД 24, 132, *kam da mi je* ПЦП 39, у *kam se stanila* ПЦП 236, *крвави плам* ПВД 3, 20, *Плам* се дигао преко вишких брдах Б 18); замјеничке облике типа (На *њојзи* се господа скупише Б 12, да би се *њојзи* допримакли Б 21, Кад Таљанци о *њојзи* причају Б 21²³; *česa* ПЦП 160, 202, по *česa* ПЦП 269²⁴, на *ovi čas* ПЦП 3, 250, *ови* догађај ПВД 13, 77, *ovi brod* ПЦП 249; *та* невољни пук П 20, *та* ђавољи посао П 43, у *та* разговор ПВД 26, 146; *они* дан П 59, *они* скот ПВД 13, 70, *они* човјек ПЦП 89, *они* једикти дукат ПВД 1, 8, *онаки* уговор ГО 16, у *вас* глас ГО 18, у *вас* грохот ПВД 26, 144, *они* *чигов* је ред ПВД 24, 131); облике придјева (*pošte-nje narodnje* ШМ 28²⁵, *pozdrav očin* ПЦП 30, *очин* брат ПВД 25, 142, *очи-на* укорба ПВД 22, 122²⁶, на *bratin svjet* ПЦП 82, *s bratina straha* ПЦП 83,

²³ Јовановић, *Паитровићи*, 475–476. Исп. Вујовић, *Мрковићи*, 252; Милетић, *Црмница*, 414–415; Пешикан, *СК-Љ*, 153; Стевановић, *Источноцрногорски*, 60; Вушовић, *Херцеговина*, 33.

²⁴ Исп. за говоре: Вујовић, *Мрковићи*, 243; Милетић, *Црмница*, 427; Пешикан, *СК-Љ*, 153; Стевановић, *Источноцрногорски*, 73; Вушовић, *Херцеговина*, 56; Исп. за писце: Пижурица, *Змајевић*, 296; Остојић, *Петар I*, 151; Вушовић, *Његош*, 31; Ненезић, *Дијалекатско и нормативно у Николе I*, 96; Глушица, *Миљанов*, 116–117. Вук и Даничић, као и Томановић не користе облик *чеса* (Томо Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1963, 197; Суботић, *Томановић*, 143).

²⁵ Милетић, *Црмница*, 420; Вушовић, *Херцеговина*, 49; исп. код писаца: Остојић, *Петар I*, 157; Вушовић, *Његош*, 32; Глушица, *Миљанов*, 126.

²⁶ Миљанов и Томановић употребљавају само суфикс *-ин* (Глушица, *Миљанов*, 126; Суботић, *Томановић*, 148). Облици од основе *очин-* присутни су у језику старијих војвођанских писаца (Јован Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*, Нови Сад, 1972, 150, напомена 487; Александар Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Матица српска, Нови Сад, 1964, 111; Јован Кашић, *Језик Милована Видаковића*, Нови Сад, 1968, 88; Војислав. И. Илић, *Песнички језик Бранка Радичевића*, Нови Сад, 1964, 115; Питер Херити, *Књижевни језик Емануила Јанковића*, Нови Сад, 1983, 218). Вук у свом *Рјечнику* из 1818. нема облик *очев*,

братине жене ПВД 25, 142, *uјčev glas* ПЦП 57, *kitovne* куће ПЦП 138, *кумовни дар* ПВД 23, 128, *djedovni uјčevinu* ПЦП 242, жена шљедбеница *мужевња* ГО 12, отац *мужевњи* ПВД 10, 49, *чаровни* и жалосни призор ГО 21, *čarovne divote* ПЦП 59, *чаровно* величаство ПВД 31, 88, *лањена* платна ПВД 23, 124, *лањеној* кошуљи ПВД 31, 88, *вуњене* чарапе ПВД 23, 125, По јадранској локви *пространојзи* Б 10, У јакинској *пумојзи* луци Б 14, Није л' *bolje mirovati kući/O manjojzi pobro glavobolji* ПР 2, 165, у *политични* живот П 34, *статистични* податци Ч 11, 13, *mržnji* П 78, на *веља* врата П 57²⁷, по *visočijim brdima* ПЦП 131²⁸, *najblagije prigode* П 81²⁹, црквица доста *љенашна* ПВД 24, 129, *kračašnu lulu* ШМ 2, *краташине* црвене бјечве ПВД 23, 125, *iz rupane* вгеће П 78); облике *виђу* и *вељу* у 1. лицу једнине презента (*vigju* ПЦП 157, кад вас *виђу* Б 4, опет ти *вељу* П 55, Тако и ја вама *вељу* ПВД 26, 146); као и облике презента (*викаш* ПВД 11, 52, *викамо* ПВД 11, 53, *kiplje* ПЦП 240, четовођа *дозивље* ПВД 7, 30, да не *brblje* ПЦП 144, *сипљу* Б 21, *дошцује* ГО 24, *подвукјује* ГО 24, *завриује* Ч 1, 117, *ручије* Ч 3, *svršuju* ПЦП 2, не *гласује* П 37, *glasuju* П 78, Да не *гледу* већ таљанске очи Б 10, *гледе* покољ ПВД 14, 79, *окрећају* Б 21, *спуштава* ПВД 23, 124, Ч 11, 14, *fotografava* ПЦП 3, који свијет *obagju* ПЦП 1, ни што *snuje* и ради ШМ 14, *snijeva* ПЦП 240³⁰); облике старог императива *виђи*³¹ (*Vidji tamo* ШМ 6, *vigji* ПЦП 160, *виђи* оно

већ само *очин*, а у *Рјечнику II* уводи облик *очев* и упућује га на *очин* с напоменом да га је забиљежио у Далмацији (Вук Карацић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима*, Српска граматика, Беч, 1818, (Приредио Павле Ивић), Београд, 1964, 536; *Рјечник II*, 482). У паштровском говору поред *очев* сасвим је обично и *очин* (Јовановић, *Паитровићи*, 339).

²⁷ Милетић, *Црмница*, 419; Пешикан, *СК-Љ*, 42, 226; Стевановић, *Источноцрногорски*, 79–80; Пижурца, *Колашин*, 144. Исп. Карацић, *Рјечник II*, 57.

²⁸ Ранији граматичари су компаратив са измијењеним основним сугласником испред наставка *-ији-* једино сматрали за исправан – *височији*. Белић тај облик сматра архаичним, и Стевановић каже да се он у данашњем језику уопште не среће, и да је једино исправан облик *виши* (Стевановић, *Савремени I*, 254–255).

²⁹ Облик *благји* јавља се код славонских писаца, као и у сјевероисточном Банату. Види: Томо Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad JA, knj. 180, 1910, 173; Херити, *Јанковић*, 221, напомена 884.

³⁰ Глагол *снијевати* Стевановић везује за старије јекавске југозападне говоре и језик неких старијих писаца из тих крајева (Његоша, дубровачких писаца), као и језик старијих јекавских писаца. Данас их не сматра облицима књижевног језика (Стевановић, *Савремени I*, 96). Исп. Суботић, *Томановић*, 172.

³¹ Исп. Јовановић, *Паитровићи*, 397; Вујовић, *Мрковићи*, 259; Милетић, *Црмница*, 449; Пешикан, *СК-Љ*, 176; Стевановић, *Источноцрногорски*, 89–90; Ђупић, *Бјелопавлићи*, 98; Пижурца, *Колашин*, 165. За језик писаца види:

свештенство ПВД 35, 10); имперфекатске форме *бјаше, бјаху* (*bjaše* ШМ 1, 6, 21, 24, *bjahu* ШМ 10, *бјах* ГО 23); аорисне облике *нох, дох, нах* (*нох* да му честитам П 43, *нох* у Родића П 43, *рôh s vaganom po selu* ПЦП 200, *evo doh glavom izmedju vas* ШМ 21, Кад *дох* ш њима ПВД 27, 150, *Zvo-na dôše* ПЦП 259, *no ga naše* у *jednome oku kratkovida* П 69, *no* у *моме* у *Zadar povratku* ја *ga nah* *pusta od sviју* *naših* П 69); усвајања форме *би* за сва лица; употребу наставка *-m* у грађењу трпног глаголског придјева (*изабрат* П 26, Ч 11, 30, *nerazvita* Ч 9, *предат* Ч 11, 24, *прописато* Г 1, 1); нестандартну имперфектизацију глагола суфиксима *-а-, -ава-, -ова-,* (*откопaje* ПЦП 237, *искуšaje* ПЦП 61, *запуштаje* Г 20, *изпуњат* П 67; *pregledavali* П 72, *нуштаваше* С 14, *раздражаваше* С 25, *насерava* ПР 2, 86, *користовала* Г 1, 3, *povredjava* Г 13, 96; *гласовати* П 37).

2. Поред домаћих ријечи у Љубишиним дјелима присутне су руско-словенске, славеносрбизми, турцизми, романизми, мађаризми, грцизми, као и лексеме из арапског, персијског језика. Међутим, примјесе страних утицаја у језику Стефана Љубише изражене су у оноликој мјери колико су биле и у народним говорима, можемо слободно рећи и мање, јер је он показао да се и у говорима оних подручја која су била под страним утицајем могу наћи одговарајућа народна изражајна средства, па је створио мноштво нових ријечи ослонивши се на своје здраво језичко осјећање.

а) Међу ријечима које је Љубиша употребљавао значајно мјесто имају црквенословенизми, мада не у оноликој мјери колико их употребљавају други писци, као рецимо П. П. Његош (исп. *Речник уз Целокупна дела П. П. Његоша*), што је још један од доказа Љубишине привржености идејама Вука Караџића. Ови облици познати су и у народним говорима Љубишиног завичаја, па су можда на тај начин улазили у његов језик³². Љубиша употребљава црквенословенизме у цитатима из молитви или званичних докумената; у саставу реплика посебних личности када

Пижурица, *Змајевећ*, 314; Остојић, *Петар I*, 165; Стевановић, *Речник Петра II*, 73; Глушица, *Миљанов*, 145; Остојић, *Даковић*, 114.

³² Трофимкина која се бавила анализом Љубишине лексике констатује да су црквенословенски термини, па и италијанизми, широко распрострањени у његовом родном крају и на приморју, нашли одраза и у Љубишином стваралаштву (О. И. Трофимкина, *Сербохорватско-рускиј објаснителниј словарь к произведениям С. М. Любиши*, Автореферат, Ленинград, 1971, 9–11).

Испореди и друге црногорске говоре: Вушовић, *Херцеговина*, 12, Пижурица *Колашин*, 61, 63.

се говори о богу и црквеним обредима, о људима који имају власт; у саставу реплика лица свештеничког звања и сл³³:

pročita na glas osudu: *Va ime Hrista amin...* na dan *ročdestva svetoga Jovana krstitelja...* Da jest *vedenije svakome čelovjeku*, koji čuje i vidi sije *pisanije* ПЦП 163, Povede ga u crkvu i pred vratima zapjeva: *Vnidi v radost gospoda tvojego* ПЦП 261, Ali se u tako grdnom metežu što je pakao osnova Kršćanstvu sreća sakrila u *pešteri* ШМ 11, On zna *nakazati*, *zaštiniti* i *pomilovati* ПЦП 75, Prijete (kalugjeri) da će dići na mene kletvena bdenja u crnijem *odeždama* a svijećama naopako ПЦП 210, Moliću se i prinijeti *Spasitelju* svijeta molitvu vjere i uhvanja, da nas sviju *spodobi* vršiti njegovu svetu nauku ПЦП 256, Намијераше се међу нама млади попић – *ва истину* доста прикладан ПВД 6, 29.

б) По поријеклу црквенословенским ријечима у Љубишином језичком опусу могу се сматрати и ријечи као: *благословен* ГО 25, *благословљено* ПВД 13, 63, *летуште* ПВД 36, 44, *летуштега* ПВД 15, 84, *васиону* ПВД 30, 6, *капишту* ПВД 31, 89, *капишта* ПВД 31, 89, *blagovjesti* ШМ 2, *blagodarnost* ПЦП 22, *blagoslovi* ПЦП 71, *blagoslovljen* ПЦП 165, *bitija* ПЦП 162, *dverima* ПЦП 214, *žitije* ПЦП 249, *blagodari* ПЦП 264.

в) Посебну скупину црквенословенских ријечи представљају позајмице из грчког језика које имају значење појмова и ствари везаних за религију и цркву, какве су³⁴: *Аввона* ПВД 31, 88, *Даскале* ПВД 9, 36, *анђела* ПВД 31, 90, кад били у *амине* ПВД 3, 21, *aminišite* ПЦП 245, *Arhangjelu* ПЦП 216, *архимандрита* ГО 1, *архимандрит* ГО 5, *anatema* ПЦП 175, *anatemnisato* ПЦП 270, *amin* ПЦП 150, као и *amin* ПЦП 244, *епархију* П 26, х 2, *архијенископа* П 26, *патријара* П 26, *патриархов* П 26, *јераркију* П 26, *јерархију* П 26, *јерарху* П 26, *јерархијом* П 26, *Patriarka* ШМ 30, 45, *патријара* П 26, *патриархов* П 26, *хинорија* ПВД 6, 28, *петрахиљ* ПВД 13, 77.

г) Славеносрбизми и рускославенизми својом присутношћу у Љубишиним текстовима дјелују сликовито и обично су стилски и времен-

³³ О. И. Трофимкина, *Церковнославијизми в языке произведений С. М. Љубиши*, Славянская филология, Межвузовский сборник, Выпуск IV, Ленинград, 1979, 105–107.

³⁴ Трофимкина, *Церковнославијизми в языке произведений С. М. Љубиши*, 112–114.

ски маркирани. Наводимо и следеће примјере: *обитества* П 10, *сочинива* Ч 1, 118, *Монастира* Ч 1, 118, *почившига* Ч 1, 118, *Грческога* Ч 1, 118, *слћдователно* Ч 1, 119, *малый* Ч 1, 120, *сотимъ* Ч 1, 120, *описаніе* Ч 1, 123, *великодушіе* Ч 1, 124, *замћшателства* Ч 1, 125, *страданіяма* Ч 1, 129, *Аристократическо* Ч 1, 132, *славолюбіемъ* Ч 1, 133, *членова* Ч 1, 133, *воскресење* П 45, *жертвеника* С 52, *церне* ГО 19, *ками* П 4 и сл.

Овакви примјери одлика су Љубишиних дјела из ранијег периода стваралаштва, док је у каснијим у употреби народни језик.

2. 1. У Љубишиној лексици апсорбована је лексика из оријенталних језика – прије свега турског – и романских језика. Овај лексички слој наметао се већем дијелу наше језичке територије, па је разумљиво да је нашао мјеста у језику нашег писца. Те стране ријечи су одомаћене у црногорским народним говорима и у језику свакодневне комуникације.

а) Такви су турцизми: *бегови* ГО 14, ПВД 26, 143, *спахије*, *аге* ПВД 31, 90, *паша* и *везира* ПВД 31, 90, *с беглербезима* и *сераскијерима*, *с оџама* и *муфтијама* ПВД 31, 90, *аллах* ПВД 31, 91, *буљуке* ПВД 34, 209, *буљук* ПВД 31, 89, *арач* ПВД 16, 92, *гурсуза* ПВД 27, 152, *адет* ГО 12, *aber* ПЦП 137, *Aga* ПЦП 66, *age i padišine spahije* ПЦП 132, *beg* ПЦП 231, *begovati* ПЦП 176, *abdes* ПЦП 66, *kaurom* ПЦП 66, *gungula* ПЦП 203, *синциром* ПВД 13, 64, *адићари* ПВД 13, 73, *арач* ПВД 16, 92, *бабаземан* ПВД 24, 135, *ђемије* ПВД 1, 9, *драгоман* ПВД 1, 11, *сарук* ПВД 13, 62, *данак* ПВД 16, 91, *арачлије* ПВД 16, 91, *субаша* ПВД 17, 97, *нешкеш* ПВД, 17, 97, *аламанин* ПВД 24, 133, *кастилице* ПВД, 26, 144, *хаша* ПВД 27, 152, *бугаз* ПВД 31, 88, *пируз* ПВД 31, 90.

Међу примјерима истичу се ријечи које се односе на административну и војну терминологију као: *ага*, *бег*, *паша*, *везир*, *беглербег*, *данак* и сл. Морамо истаћи да Љубиша дио турских позајмљеница употребљава напоредо са нашим ријечима истог значења, па чак им у неким случајевима даје предност. Такве су нпр. ријечи *абер* и *адет*³⁵.

³⁵ Лексему *абер* употребљава 1 пут, а *глас* у истом значењу 7 пута; *адет* 1 пут а његов синоним *обичај* 9 пута; *белаж* 1 пут а синониме *биједа* 7 пута, *несрећа* 15, *невоља* 20 пута. Турске ријечи користи у језику личности, а у језику аутора српскохрватске еквиваленте (Ольга Трофимкина, *О страним речима у језику С. М. Љубише*, МСЦ, 1983, 36; О. И. Трофимкина, *Народная лексика в произведениях С. М. Любши*, Исследования по эстетике слова и стилистике художественной литературы, Сборник статей, Издательство Ленинградского университета, 1964, 189).

б) Забиљежили смо и примјере који припадају: арапском – *esap* ПВД, 18, 103, *филдиш* 31, 88, – персијском *seraskijer* ШМ 38, *мукте* ПВД, 16, 92, 17, 96.

в) Љубиша је у складу са својим односом према језику користио и романизме. Он несумњиво даје предност домаћим ријечима, тако да није користио неке веома распрострањене романизме као: *бокун* (Љубиша користи *залогaj*, *комад*), *амбис* (Љубиша има *бездања*, *бездна*, *провалија*) и сл. Тиме он показује да се и у говорима оних подручја која су била под страним утицајем могу наћи одговарајућа народна изражајна средства³⁶. Од романизама биљежимо: *франка* П 2, *франакаxъ* П 3, *фамилију* П 22, 23, 56, 61, *фамилије* П 22, 51, *официја* П 57, *камбиал* П 48, *талиер* П 7, *фиорина* П 29, *вапором* П 39, *мрнари* ПВД 1, 8, *loriži* ПЦП 25, *narandže* ШМ 14, *депожит* П 61, *бенефинценца* П 31, *dublјer* ПЦП 228, *дукат* ПВД 1, 8, *Баилу* ПВД 1, 10, *Баилову* ПВД 1, 10, *dukat* ПЦП 23, *dužde* ПЦП 23, *dužd* ПЦП 22, *Лумбарда* ПВД 12, 61, *колумба*, *кобра* ПВД 3, 22...

Многи романизми су се укоријенили у нашем језику, па су се на њиховој основи јавили фразеолошки изрази, пословице. Тако у примјеру: *Nije Mijat poginuo, ni do Bog, no eto ga u Dupilu, bijesna kao vuk; našle ga Mletke prava kao dublijer, pak mu dale obilježe da mu na prsima sja i namirile sve štete...* ПЦП 228, фразеолошки израз *прав као дублијер* није регистрован у речницима српскохрватског језика³⁷.

г) Забиљежили смо и извјестан број позајмљеница из мађарског језика, као: *катана* ПВД 17, 98, *ђунђевица* ПВД 23, 123, *varoš* ПЦП 3.

Употреба страних ријечи у Љубишином језику има двоструку функцију. Ово су ријечи које немају еквиваленте у српскохрватском језику, а неопходне су за стварање одговарајућег локалног или временског амбијента. У том погледу црквенословенизми и грцизми су везани углавном за духовни живот, за религију; романизми за трговину и међуљудске односе, поморску и рибарску терминологију; а турцизми за администрацију, одјећу, породични живот. Ове ријечи уклопиле су се у лексички систем нашег језика и почеле проширивати стилистичке могућности језика. Љубиша је дубоки познавалац народног језика, али је истовремено и мајстор књижевног језика. Иако се борио за чистоту народног језика, не одриче се могућности да у умјетничко рухо уклопи и ријечи страног поријекла које су ушле у наш језик заједно са појмовима које означавају.

³⁶ Трофимкина, *О страним речима у језику С. М. Љубише*, 37.

³⁷ Види Трофимкина, *О страним речима у језику С. М. Љубише*, 37.

3. Многе од лексема из Љубишиног језика проналазимо у Вуковом *Рјечнику* са истим или нијансираним значењима, што је и разумљиво пошто је Вук сакупио много драгоцјене грађе из Црне Горе, Боке и Дубровника.

Назлобрзовићу ПВД 1, 9, *милобруковићи* ПВД 2, 15, *милобруковића* ПВД 33, 150, *траповијесан* ПВД 4, 23, *соухљебнику* ПВД 11, 50, *пусторука* ПВД 19, 105, *празноруке* ПВД 19, 108, *poplat* ШМ 2, *bogobojazne* обителји ПЦП 70, *taložini* ПЦП 241, *ubije jednoga vjetrogonju* ПЦП 14, *tri uliša* ПЦП 191, *ne kose viš* ПЦП 159, *постојбина* ПВД 10, 47, *dubrava-ta* ПЦП 175, *šarapod* ШМ 3, *зачамао* ПВД 2, 14, *golijen* ШМ 2, *уклињ* ГО 18.

Уз основни лексички фонд заједнички Љубишином језику и савременом књижевном језику биљежимо и лексичке иновације, новостворене ријечи за које не налазимо потврде у Вуковом *Рјечнику*. У рјечницима српскохрватског језика оне се јављају са допуњеним семантичким вриједностима или чак са потпуно новим значењима у чему се огледа специфичност његове лексике. То су лексеме:

златотканијем ПВД 3, 19, *свиколици* ПВД 4, 23, *голорепе* ПВД 11, 51, *кусорепасте* ПВД 11, 54, *пустонашица* ПВД 13, 61, *безбратица* ПВД 13, 65, *богобрата* ПВД 13, 69, *богосестру* ПВД 13, 69, *пресловити* и *преластити* ПВД 13, 77, *злосрећко* ПВД 19, 105, *богосват* ПВД 23, 126, *бабаземана* ПВД 24, 135, *бори се безодморице* Ч 6, *tihotečna* гјека ПР 2, 190, *безнишника* ПЦП 78, *острмило* ГО 6, *котолач* ПВД 36, 44, *перопровез* ПВД 30, 6, *четворак* ПВД 30, 6, *једарац* ПВД 30, 7, *крпатак* ПВД 21, 114, *birukaју* ШМ 39, *blura i stura* ПЦП 2, *капишту* ПВД 31, 89, *кичељав* П 43, *vjedogonje* ПЦП 203, *живукаше* ПВД 6, 28, *једновјерник* ГО 2, *krvotutna* ПЦП 144, *лучендровине* ПВД 4, 23, *далаган* ПВД 4, 23, *гурсуза* ПВД 27, 152, *sustopice* ПЦП 80.

Са друге стране, многе лексеме из Љубишиног језика потврђене су примјерима из других извора са српскохрватског језичког подручја:

скопати П 9, *сливени* П 45, *skižati* П 70, *исполовила* ПЦПГ 25, *parira* ШМ 36, *прескубене* ГО 19, *ђардин* П 52, *брзојавио* П 59, *четобашиу* ГО 17, *čati* ПЦП 56, *dublijer* ПЦП 178, *гњат* ПВД 4, 23, *vrvljaš* ПЦП 229, *arangjeo* ПЦП 241, *plan-*

dovati ПЦП 175, *бравче* ПВД 8, 35, *барина* ПВД 24, 129, *бездањи* ПВД 21, 115, *бесудан* ПЦП 126, *безглав* ПЦП 34, *безуб* ПВД 22, 120, *брождити* ПЦП 213, *бућма* ПВД 23, 124...

Љубиша посебан акценат ставља на лексику и фразеологију и тиме богати књижевни језик. Његова лексика пронашла је мјеста у обради многих лексикографа све до данашњих дана. Тако у Рјечнику ЈАЗУ проналазимо примјере из Љубишиног језика за које се каже да су познати и црногорским народним говорима, што нам свједочи да их је Љубиша узимао из народа, и оне који су потврђени у Вуковом *Рјечнику* и на неки начин припадају народном изразу³⁸.

У предговору *Причања Вука Дојчевића* Љубиша каже: „Ја не нијекам да је језик, као којему драго друго знање, напретку и свршености вриједан, али сам увјерен да је учитељ тога напретка они дијелак народа нашег који живи гдје се другог језика осим нашега не зна ни чује, па га невоља гони да изнаходи и начиња имена новијем стварима, а незнајућ како се те ствари зову у туђем језику, присиљен им је ковати имена како га нарав учи, пак се сковане ријечи иза хода удоме и укоријене у народу”... ПВД 4.

Наведени одломак нам казује Љубишину дубоку увјереност да је народ способан да ствара одговарајуће еквиваленте за сваку страну ријеч. Љубиша је дао мноштво нових ријечи уједно придржавајући се творбених модела нашег језичког стандарда и нудећи сопствене обрасце за богаћење лексике³⁹. Поред наведених биљежимо још неке примјере:

дубокозамишљени ПВД 2, *прислачке* ПВД 2, 14, *тражица* ПВД 4, 24, *нетомилијем* гласом ПВД 13, 72, *дугококса краткоума* ПВД 13, 76, *ништачбество* ПВД 16, 95, *чбека сточника* ПВД 17, 96, *сухопутно* ПВД 21, 114, *накужса* П 1, *модрокоси* П 7, *самашаја* П 32, *злонеупотребе* П 40, *чести-*

³⁸ Остојић, *Мјесто и значај језика Стефана Митрова Љубише*, 37. Од укупно 84 лексеме које Даничић тумачи примјерима из Љубишиног језика у првој и дијелу друге књиге од *Чета* до *Чобо*, само примјерима из Љубишиног дјела познато је 14 лексема, 9 је познато и народним говорима, 19 је нашло потврду у Вуковом *Рјечнику*, а 48 је познато и другим областима српскохрватског књижевног језика (Исп. примјере и о томе детаљније у раду проф. Остојића, *Љубишино дјело као извор за Даничићево коментарисање лексике у Рјечнику ЈАЗУ*, 70–78).

³⁹ Остојић, *Мјесто и значај језика Стефана Митрова Љубише и Марка Миљанова у процесу стандардизације Вукова модела књижевног језика у Црној Гори*, 36.

товањима П 87, нустоишени ГО 21, *kosmurine* ШМ 1, *bezpatih* ШМ 5, *očebrsneš* ПЦП 138, *trlabuci* ПЦП 275, *prinaglici* ПЦП 275, *trudoljubacá* ПЦП 218, *предобитника* С 21, *наметозлобиви* С 51, *богопоснјешествујуцу богохранимују* Ч 6, *ћипиркањем* Ч 7, 4.

Изразито продуктивни наставци при творби ријечи у Љубишином језику су: *-ње* (*претресивања* П 5, *положење* П 8, *избирање* П 8, *богојављење* П 87, *оживотворење* Ч 6, *очитовање* Ч 11, 18, *здружење* Ч 11, 32); *-тељ* (*добродѣтељ* С 1 x 2, 2, *побѣдитељ* С 51, *послѣдоватељ* С 51, *штоватељ* П 63, *служитељем* П 10, 13, *чинитељ* ПВД 1); *-ост* (*неблагодарност* П 40, *mrzost* П 68, *царственост* С 6, *узноситост* С 10, *почестност* С 20, *горделивост* С 23, *мрзост* С 43, *талагајност* С 53); *-ија* (*скитадија* С 34, *мнѣнија* П 1, С 1, *богоштовија* С 12, *условија* С 21, *филозофија* С 51, *безмртвје* С 51, *квалификација* П 33, *условија* П 8, *искриција* П 59, *аудиенција* П 57, *антиципације* П 15, *бирокрације* П 15, *амнистија* П 25); *-иција* (*tinpadžije* МШ 46, *коњације* ПЦПГ 1, ПВД 22, 121, *bojandžije* ПЦП 16, *стамболиција* ПВД 10, 45, *говорција* ПВД 10, 48, *главација* ПВД 15, 87, *зборција* ПВД 16, 92, *силиција* ПВД 17, 98, *давиције* ПВД 25, 141); *-ак* (*горштак* ПВД 2, 14, *крпатак* ПВД 13, 69, *ојак* ПВД 22, 118, *конак* ПВД 27, 153); *-ина* (*gjedovina* МШ 6, *отачбини* С 29, *сочбином* С 36); *-ац* (*lažac* П 80, *галац* П 17, *иностранац* П 76, 73, *бјелокорац* ПВД 13, 63, *котац* ПВД 25, 140, *шупљоглавац* ПВД 25, 140, *тонац* ПВД 27, 152); *-ица* (*tugjica* МШ 37, *невићелица* ПВД 27, 152, *замчица* ПВД 27, 151, *покајница* ПВД 28, 156).

Сложенице у чији први дио улази лексема *без-* (*безбратица* ПВД 13, 65, *безодморице* Ч 6, *beznišnika* ПЦП 78, *bezrod* ПЦП 201, *bezpatih* ШМ 5); *бого-* (*богобрата* ПВД 13, 69, *богосестру* ПВД 13, 69, *богосват* ПВД 23, 126, *bogobojazne obitelji* ПЦП 70, *богобраћом* П 6, *богохранимују* Ч 6) указују на врло успјешна Љубишина остварења и показују неисцрпне могућности грађења ријечи.

Творачка језичка средства – префиксација, суфиксација и стварање сложеница – богате Љубишин језик и отварају могућности за стварање нових семантички врло разноврсних ријечи.

4. У језику нашег писца нарочито долази до изражаја семантичко-лексичка слојевитост, фразеолошко богатство, елиптичност и гномичност језика која је својствена и црногорским говорима.

а) Само на примјеру једне Љубишине приче (*Некоме на глас, а некоме на част*) из *Причања Вука Дојчевића* а која се односи на ношњу и одјевне предмете можемо показати сву слојевитост и богатство њего-

ве лексике: *трак, брњице, укосници, јакици, рогуљице, буклија, дувак, тровез, повлак, шамлија, витице, обоце, обочићи, оплеће, ождријеље, поскуће, порамље, зарукавље, зарамље, зубун, бућма, колијер, ђердан, опрегљача, уставе, падање, тканица, бјечве, балук, врнчанице, струка, топце, јакице*, итд. (ПВД 23, 123–126).

б) Љубиша је обогатио своју прозу мноштвом фразеолошких јединица и поредбених конструкција, паремијских блокова, лексичко-фразеолошких обрта, једрих снажних изрека који представљају праву језичку ризницу у чијим се сложеним метафоричким конструкцијама оцртава народна мудрост и сликовитост израза⁴⁰:

Smrt je grka starcu ka djetetu П 67, у мене је срце прозебло *као пупак* у прољетној смрзлици ГО 3, *вита као јела...* с грином зуба као *да си јој их дјељао* и низао од слоновижех, *бијела као снијег* а *румена као зора* ведра дана ГО 5, *Лежао утопац на узнаку уочен као мраморни ступ...* *блијед као пртени руб...* на усницама нашјела крв *модра као броћ* ГО 24, *Bez stege pučina kao stoka bez čobana* ШМ 6, *da mu pred vratima od sobe stoji zlatna jabuka, velika kao dinja...* *да му је...* на *prsima* *okruglo obilježe kao sunce*, *да ми soba miriše kao crkva* ШМ 14, *pak se i s njima diči kao paun* перјем ПЦП 4, *jer se mala i otkrivena lagja ljuljala po valovima kao kora* од *oraha* ПЦП 49, а они *вазда за мном као стока за звонаром* ПВД 2, 15, *се поп држи књиге као њан плота* ПВД 15, 87, *dlake mi se ježe, jezik trne, usta kamene* ПЦП 231, *дивљи прегоне питоме, црна врана кљује бијелу* ПВД 11, 53, *не зна им се гроба...* *границе нијесу крвљу облили, немају ни извора ни увора...* *жиле земљу прокопале до ребара* ПВД 11, 53, *удара зуб о зуб, а месо отпада од костију* ПВД 28, 154, *мислећи да ће му душа полећети на небо као зрно из пушке* ПВД 13, 76, *што си га залуду љубио као сина...* а ми *кратке памети, шупље главе а празна тобоца*, *послушасмо га* ПВД 16, 94, *Да сам се у добром часу оженио с цуром младом као капља, али лијепом као јабука, те ме љуби као очи у глави, очи би дала, да панем...* на *откуп* ПВД 25, 137, *Na to će Radun: „U stara zlo-tvora nikad nova prijatelja! A djače: „Draže je nagjeno no negubljeno!”* А *Radun: „Ko me je lanih bio, ljetos mi nije mio; da mi*

⁴⁰ О овоме види опширније књигу Л. Раздобутко-Човић, *Стилски ефекти Стефана Митрова Љубише*, 1–255.

se priga i vari na vatri, ne bih mu vjerovao!" A djak: „*Ako te ko ošine po obrazu, obrati mu i drugi neka bolje pritukne!"* A stari: „*Kami, da mu se u sred srca uvali! Ako te ko zalijepi ti ga oblijepi, samo ako možeš!"* A djače: „*Ko tebe kamenom ti njega manlom!"* ПЦП 262.

в) У тежњи за економичношћу израза, често за већом снагом израза али и необичношћу Љубиша стапа ријечи, ствара необичне синтагматске обрте и реченичне спојеве, који су неријетко комбиновани у споју са дијалекатско-граматичким, фонетско-фонолошким и морфолошким особинама:

kapom na glavi, bodbočio se mačem ШМ 20, *baca se kamenom s ramena, skače, igra, grabi kape, sječe od jednog maha govedima glave u obklad, vodi kolo okô crkve* ШМ 20, *podijeli meso po narodu na puške* ШМ 29, *тихо море заруђело* ПВД 3, 18, *Помрзјело једно на друго* ПВД 11, 51, *крвавијем знојем избивјао хљебац из земље* ПВД 26, 144, *њуњорећи кроза зубе* ПВД 37, 104, *idem iz glave cijela naroda* ПЦП 18, *gdje se proljećem nasrkaš mirisom divesilja* ПЦП 29, *Bijaše doba ručanje a snijeg popršavaše po visočijem brdima* ПЦП 131, *studeni večernji vihor kao led strizaše po obrazu i ušima* ПЦП 138, *u ručanje doba dnevi* ПЦП 141, *Luka razvio ovce po livadi* ПЦП 152, *pio duhan iz duga čibuka* ПЦП 165, *Gledaju pod sobom prostrano Lješkopolje, gdje su ga ošapila sela, torovi i kolibe* ПЦП 195, *gomilu za čoecka visine* ПЦП 242, *Мотре се еданъ другога снебђени* С 28, *Jednog glava b'jaše drugog* кара ПР 3, 374.

5. На крају да закључимо.

У лексичкој бујици било нових, било старих већ заборављених или ријетких, било новоскованих ријечи, Љубиша иде за језичком разноврсношћу, избјегавајући лексичку униформност. Међутим, иако је надахнут богатим народним врелом, свом дјелу даје умјетничку обраду тако да је његова језичка структура у складу са Вуковим моделом.

Његов језички израз карактеришу и неке особине које су архаичне или их је вријеме потиснуло, али којим се не спори књижевни карактер. Оне нам свједоче о богатству његовог књижевнојезичког израза. Поред аутентичног народног израза његова писана ријеч одликује се и присуством рускословенских, српкословенских језичких елемената који су специфични за писце његовог времена. У лексичком фонду осјећа се и присуство романизама и турцизама које нијесу имале великог утицаја на

његов језик, јер их је Љубиша усвајао са осталом лексиком која је живјела у народу.

Употпунио је Љубиша своју писану ријеч са немалим бројем индивидуалних творбено-лексичких рјешења. Уз то понекад и познате и употребљиване ријечи искрсну у својим алтернативним значењима дајући нов и непоновљив ефекат његовом причању. Обогаћено је Љубиша свој језички израз не само лексичким већ и синтаксичким појединостима, које су трајно остале у књижевном језику.

Лексика се креће у бројним лексичко-семантичким пољима. Разноврсност лексике наглашена у свим лексичким нивоима – лексеми, синтагми и реченици показује нам да је Љубиша имао довољно умијећа и храбрости да својом креативном снагом изгради сопствени језички израз, који и данас својом необичношћу плијени читаоца.

Miodarka TERAVČEVIĆ

ON LEXICAL-SEMANTIC MULTI-LAYERED NATURE
OF THE LANGUAGE OF STEFAN MITROV LJUBISA

Summary

The author of the paper deals with formative potentials in vocabulary formation in the language of Stefan Mitrov Ljubisa, its semantic differentiation and variability, as well as of the degree of presence of foreign words. The vocabulary is explored in those cases in which the words are felt to be characteristic for the local, standard, or variant language.

